

Recenze

Cerné knihy práva loveckého na hradě Buchlově

K vydání připravil a úvod napsal Antonín Verbík. Vydalo nakladatelství Blok, Brno 1976, 308 stran textu a 20 stran obrazových příloh.

Sociální pozadí tzv. smolných, krevních nebo černých knih je tvořeno městským i venkovským feudálním prostředím a různými přečiny jejich obyvatelů proti platným právním normám. Proto jde o prameny historicky velmi významné. Z poměrně četných rukopisů dochovaných děl tohoto typu vydal historik Antonín Verbík v posledních letech tři: Krevní knihu městečka Bojkovic (Uherské Hradiště 1971), Smolnou knihu velkobítešskou (spolu s Ivanem Šarhou, Brno 1973) a dvakrát různě Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově (Uherské Hradiště 1971, Brno 1976); poprvé z nich zveřejnil více než třetinu textu (šlo především o zápisy vztahující se k Uherskohradištsku), podruhé text celý, a to i s některými doplňujícími prameny v přílohách. Druhá edice s instruktivním historickým úvodem a závěrečnými oddíly usnadňujícími orientaci v textu (jako je registář 141 procesů, místní a jmenný rejstřík, slovníček a seznam zkratk) si podle mého soudu zaslouží také literárně-historické pozornosti.

Přestože různé spisy typu „černých knih buchlovských“ jsou už dosti dlouho známy z historických prací, přece kolem nich přecházeli literární historikové zatím nevšimavě, neboť je pokládali za pouhý právní dokument. Navíc se tato produkce vymykala z tradičních i nových kategorií, jak lze ukázat na způsobu jejího dochování a na její intenci.

Způsobem své fixace patří „černé knihy“ do rukopisné literatury. Avšak z konvenčního pojmu „rukopisná literatura“ se vydělují proto, že nejde o díla, která by v době existence a rozvoje knihtisku nemohla nebo nesměla být tištěna a která se z toho důvodu šířila rukopisně. Literatura tohoto druhu nestála v opozici proti oficiální tištěné literatuře, nýbrž svou službou legální jurisdikční instituci a svým dokumentačním posláním byla vlastně též oficiální, i když záměrně byla dochována pouze rukopisně. Díla patřící do této oblasti se ve své době tiskem nevydávala, jejich text neměl plnit poučnou nebo zastrasovací funkci, kterou ostatně plnily veřejné realizace soudních ortelů. Tyto památky jistě existovaly mimo nosný literární proud, to však neznamená, že by měly být v dobovém kontextu opomíjeny jako kuriozita, přenechaná výlučně studiu historickému nebo právnímu. Jsou totiž badatelskou záležitostí nejen historika a právníka, ale i literárního vědce a jazykovědce, etnografa, sociologa, psychologa aj. Vycházíme-li z intence literatury typu „černých“ nebo „popravčích“ knih, postavíme je bez váhání mimo území krásné literatury, protože nechtěly podněcovat ani krásu, ani zábavu. Ve své době si tyto knihy nekladly žádné umělecké cíle. Jejich tvůrci byli ovšem lidé s určitým kulturním rozhledem, v případě „černých knih buchlovských“ tři písaři — hradištský radní písař Albrecht

Kremer, buchlovský obroční písař Melichar a důchodní (předtím obroční) písař Matěj Pšenice, jejichž individualita se nám ztrácí za jejich úhledným rukopisem.

Kam tedy knihy typu „černých knih buchlovských“ patří? Primárně jistě do literatury odborné, věcné, neboť obsahují věcné informace a jako takové jsou typickým projevem tzv. jednacích písemnictví. Avšak na rozdíl ode dneška neexistovalo v době feudalismu tak výrazné oddělení literatury věcné od krásné, která se v některých žánrech teprve formovala. Ve věcné literatuře ještě i pozdního feudalismu nacházíme nezřídka určité rysy, jimiž se písemnost všedního života a praktického dosahu přibližuje literatuře umělecké nebo aspoň tomu proudu literární produkce, který mířil k novodobé literatuře beletristické. Ponecháme-li stranou jednoduché zápisy některých procesů, zjistíme u složitějších případů „černých knih buchlovských“ zajímavou kompozici zápisů. V nich písaři používají formy v podstatě třídílné: v první části jsou zpravidla zaznamenány základní údaje o obžalovaném a charakterizován jeho přečin, ve druhé je uvedeno jeho vyznání a výpovědi svědků, event. i jeho výpovědi na tortuře, ve třetí se uvádí rozhodnutí soudu. Variabilní meritum takových zápisů se samozřejmě nachází ve střední části, kde se také uplatňují některé rysy blízké písemnictví uměleckému. Určitou dynamičnost obsahují např. konfrontace stanoviska obžalovaného se stanoviskem svědků i s příp. jeho změněným vyznáním na mučidlech. Důležitou funkci zde plní svérázné užití řeči přímé, nepřímé a polopřímé. Zejména v přímé řeči se objevují bezděčné umělecké prostředky, jako ekklamacce, otázky, opakování slov, lidová úsloví apod. Umělecky působí i přecházení ze spisovného jazyka do dolského nářečí. Ovšem dialektu není užíváno jako v uměleckém díle ze snahy charakterizovat s jeho pomocí mluvčího nebo prostředí, nýbrž ze snahy (a z povinnosti) po autenticitě. Spojení dialektu s řečí autorovou (vypravěčovou) a s řečí přímou, nepřímou a polopřímou dodává knize účinné stylové různorodosti v rámci stereotypního soudního postupu. V širším kontextu právní literatury obsahující nezřídka makaronské pasáže jeví se „černé knihy buchlovské“ jako památka výhradně jazykově česká.

Složitějšími procesy provází čtenáře nemalá dávka napětí vyplývajícího ze zvrátů v soudním řízení a to také posunuje příslušné zápisy na pomezí mezi literaturu věcnou a uměleckou. Někdy v nich najdeme dokonce zárodky novodobé reportáže, už proto, že jde o zápisy očitých svědků. Avšak na rozdíl od reportáže zde chybí osobní zaujetí pisatele pro popisovanou záležitost, což ovšem bylo dáno postavením písaře a jeho nevelkou možností výběru a třídění faktů (některé procesy byly nejdříve zapsány na kartičky a odtud teprve po různě dlouhém časovém odstupu byly zapisovány do „černých knih“). I přesto se tu střetává objektivní faktor, daný úsilím o věcný zápis řízení, s faktorem subjektivním, který vyplývá z osobních postojů obviněných i svědků vyšetřované záležitosti. Rozsah přečinů byl sice omezený a v teorii každému z nich odpovídal příslušný trest, nicméně výpovědi mohly očekávané rozhodnutí různě modifikovat. Je zajímavé sledovat, jak se do značné míry konstantní forma naplňuje vždy novým obsahem s novým rozuzlením a po té stránce vnucují některé zápisy analogii s dramatickým žánrem, ostatně ne jeden zápis skrývá v sobě miniaturní scénku.

Institute loveckého práva na hradě Buchlově je pozoruhodná svou funkcí i sociálním postavením svých představitelů (nebo aspoň většiny z nich). Od původu mělo toto právo chránit zeměpanský majetek lesní, polní a vodní ve vymezeném regionu a trestat různá provinění proti tomuto majetku, ale postupně začalo stíhat i ostatní provinění patřící už do kompetence hrdebního soudu, jako byla vražda, zabití, zhřáství, krádeže všeho druhu, smilstvo a cizoložství, čarodějnictví, útěk z vězení aj. Přesto i po změně funkce tohoto soudu zůstali jeho přísedícími v počtu 12 lovců, tj. původně svobodní lidé, kteří se postupně dostávali do podobné hospodářsky a společensky závislé pozice, v jaké žili jimi souzení provinilci. Také proto jsou „černé knihy buchlovské“ zajímavou výpovědí o době mezi léty 1562 až 1654 a o tehdejší třídílné justici. Výpovědi bez literárních aspirací, avšak zatímco řada soudobých literárních děl s uměleckými aspiracemi nemá dnešku co říci, získala si právě dnes „lotrovská registra“ svůj čtenářský zájem. Zapojují se svérázně do moderní literatury faktu, ale ne pouze jako fakt někdejší soudní praxe, ale také jako projev schopný uměleckého působení na dnešního čtenáře.